

Системні чинники самовідновлення близькосхідного конфлікту

Кирило Галушко,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
факультету соціології і психології
Національного університету ім. Т. Шевченка

У статті аналізуються чинники сталого самовідновлення близькосхідного конфлікту, котрий несе в собі тенденцію переростання з регіонального на цивілізаційний. Простежується вплив на ескалацію кризи інститутів глобального контролю, актуальних економічних тенденцій, радикального ісламізму. Охарактеризовано сумнівну легітимність інституту національної держави в ісламському світі.

Актуальність проблеми

З припиненням існування біполярної геополітичної системи вагомим аспектом сучасних міжнародних відносин стала зміна структури конфліктогенних чинників світового розвитку: чимало тривалих міжнародних конфліктів, які раніше підживлювалися протистоянням СРСР і США, тепер підтвердили або й розширили, радикалізували свої позаідеологічні складові. До числа таких конфліктів належить і близькосхідний, який і досі зберігає статус найбільшої загрози для світової політичної та економічної стабільності.

Сталі актори і коспонсори близькосхідного мирного процесу (безпосередні сторони конфлікту, США, ЄС, Росія) попри прагнення стабілізувати стратегічно важливий регіон, за наявності різних важелів тиску на учасників конфлікту та навіть за безпосередньої військової присутності США в регіоні, часом не здатні, а інколи й не схильні змінити комплекс системних чинників, що надає конфліктові самовідновлюваного характеру. Якщо раніше можна було вважати цей конфлікт структурою з центром (ізраїльсько-палестинське протистояння) та периферією (конфлікти-сателіти, на кшталт ліванського), то сьогодні все частіше висловлюється думка про його трансформацію, вихід на вищий системний рівень – перетворення на цивілізаційне зіткнення „Захід – Іслам”.

Стан наукового дослідження проблеми

Спроба верифікувати усталене системне, „глобальне” бачення близькосхідного регіонального конфлікту є однією з популярних тем сучасних досліджень. До числа найвідоміших праць можна віднести геополітичні розробки Г. Кіссінджера, С. Гантінгтона, З. Бжезинського, чимало праць російських дослідників (зокрема – О. Панаріна), старі й нові цивілізаційні теорії, глобалізаційні та світосистемні підходи. Задекларований західними філософами і суспільствознавцями „кінець ідеологій” і криза західноцентричного „проекту Просвітництва” обумовили в останнє десятиріччя енергійне відновлення культурно-цивілізаційної парадигми, яка вступає в конфлікт з популярним глобалізаційним баченням світового розвитку. Останнє ж стає усе більш фрагментарно спеціалізованим – у політології, культурології, економіці, поділяючись на теорії апологетів і скептиків, викликаючи різні тлумачення, що розмивають саме поняття „глобалізація”, ускладнюючи визначення характеру і структури її впливів на регіональні конфлікти. Інший напрям, який корегує „консерваторів”-цивілізаційників та „лібералів”-глобалістів – це світосистемний аналіз, який продовжує неомарксистську традицію (можна бачити, що усе ж „кінець ідеологій” не є доконаним).

На перетині цих альтернативних бачень глобальних процесів автор і спробує проаналізувати чинники, які підживлюють близькосхідну кризу.

Мета розвідки: визначити і охарактеризувати природу конфліктогенних факторів, котрі мають сталий характер і системно впливають на конфлікт з тенденцією до постійного самовідновлення. Спробуємо зробити це, виходячи з таких тез:

³⁵₁₇ процес глобалізації (зростання ступеня інтегрованості різних спільнот та економічних систем) має об’єктивний характер; в його основі – закономірності функціонування капіталістичної економіки, а невід’ємною складовою є глобальна уніфікація інституціональної структури і культурних моделей, стилю життя і споживання;

³⁵₁₇ соціокультурна реакція (запозичення, пристосування або опір) на конкретні форми втілення глобалізаційних процесів також є об’єктивним і неминучим явищем, спроби контролювати яке ще не дали універсальних рецептів розв’язання ціннісного та онтологічного конфлікту;

³⁵₁₇ реальних конструктивних альтернатив глобалізації поки що не існує; ³⁵₁₇ у контексті цієї теми тлумачимо близькосхідний міжнародно-політичний конфлікт як конфлікт не лише між державами, але й між великими соціальними спільнотами, що взаємодіють у системі владних відносин на світовій арені. Такий підхід враховує цивілізаційний вимір проблеми.

Системні чинники самовідновлення близькосхідного конфлікту

Кирило Галушко

Конфліктну сутність близькосхідної кризи становить конфлікт двох несумісних соціальних реальностей, стрижнем якої є боротьба за існування на одній території ізраїльської та палестинської спільнот, що породило систему самовідновлюваного протистояння в умовах нездійсненності програми-максимум обох контрагентів. Тому в типології міжнародних конфліктів характер близькосхідного коливається протягом останніх 50 років між „зіткненням” та „іграми”. Перший варіант передбачає збройну боротьбу до знищення сил противника і остаточної перемоги. За другого варіанта сторони виборюють несумісні цілі, але у своїй борні обмежені певними правилами та інституціональними рамками [1].

Відправною точкою міркувань, пов’язаних зі спробою проаналізувати окреслену проблему, для більшості дослідників стали положення концепції С. Гантінгтона, викладені в його праці „Зіткнення цивілізацій”. На думку вченого, конфронтація між Заходом та ісламськими країнами, що ототожнюється з протистоянням багатого Півночі і бідного Півдня, стане чи не найважливішим фактором, що визначатиме міжнародні відносини [2]. Але підхід С. Гантінгтона, попри певну очевидність, не дає відповіді на запитання, завдяки діяльності яких саме **інститутів** може відбуватися цей конфлікт, бо **цивілізація** як суб’єкт військово-політичного конфлікту поняття надто розпливчате. На нашу думку, сьогодні не можна серйозно говорити про глобальне протистояння двох цивілізацій **на рівні держав**. Держава є основним суб’єктом міжнародних відносин і, на відміну від цивілізації, має можливості організовано й цілеспрямовано реалізовувати свої прагнення. Для того, щоб ісламська цивілізація виступила як єдина сила, потрібен високий ступінь ідеологічної, політичної та економічної інтеграції держав, які її складають. Вона має наповнитися інтеграційними структурами (прикладом максимального на сьогодні інтегративного здобутку на цивілізаційному ґрунті є ЄС). Втім, можемо спостерігати, що інтегративний потенціал ісламських країн низький, якщо порівнювати його з іншими регіональними конгломератами.

Система глобального контролю і менеджменту

Говорячи про „зіткнення”, варто мати на увазі таке. По-перше, Захід у своїй сукупності, будучи найбільшим виробником і постачальником зброї на світовий ринок, забезпечує нею низку провідних країн ісламського Сходу. Зміцнення військового потенціалу Туреччини, Єгипту і Саудівської Аравії досягається завдяки розвитку відповідних зв’язків з США, Великою Британією, Францією, Німеччиною та Італією [3]. По-друге, ісламський світ не прилучений до того, чим безроздільно володіє Захід – до системи контролю й управління глобальними політичними і економічними процесами.

Розглянемо це докладніше. США разом із сімкою провідних держав

західної цивілізації утворюють так званий атлантичний концерт. Саме він контролює „привідні паси” глобального регулювання суспільним розвитком. Роль таких пасів виконують профільні організації: МВФ, Світовий банк (СБ), Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), СОТ, НАТО. Каналами цієї системи глобального управління приводиться в рух міжнародна взаємодія на всіх рівнях: світовому, регіональному і національному [4]. Саме така система одержала назву „новий світовий порядок”. Вона забезпечує пристосування національних господарств майже 200 держав світу до економічної моделі провідних країн. (Це пристосування, залежно від ангажованості авторів, тлумачиться в категоріях від „імперіалізму” і „неоколоніалізму” до „допомоги” і „стимулювання розвитку”).

Елементи нерівноправності у глобальних фінансово-економічних інститутах визнають і аналітики СБ, які вважають, що модель функціонування СОТ блокує можливу єдність країн, які розвиваються, у питаннях боротьби з несправедливою тарифною політикою провідних держав [5]. Проте це не є причиною реальної опозиції ісламських режимів щодо Заходу. Вони залишаються прагматичними, оскільки засоби і для сильнішого опору Заходові, і для ймовірного „входження” до нього можуть досягатися лише одним шляхом – навздогін модернізації. Тобто, тим шляхом, який і викликає найсуперечливіші соціальні наслідки.

Як стверджує сходовознавець В. Марков, сучасні режими ісламського світу навіть не розпочинають спроб активного протистояння Заходу як це було на початку 1970 років. Навпаки, вони прагнуть пристосуватися до нього [6]. Такої стратегії дотримуються, зокрема, члени Ради співдружності арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) [7]. Показова і зовнішня політика Ірану, ісламської держави з 20-річною традицією палкої антизахідної риторики. Уряд М. Хатамі вважав конструктивні відносини з усім Заходом пріоритетом у зовнішньополітичному курсі своєї країни [8]. Афганська та іракська кампанії США і Великої Британії є наочним показником незаперечної військової переваги Заходу, яка в царині звичайних (конвенційних) озброєнь і методів ведення війни ґрунтується на недосяжному для ісламського світу рівні розвитку технологій та використання ресурсів. Єдиний чинник, який слабко піддається глобальному контролю, – це поширення зброї масового знищення, придатної для терористичного використання. Але і в цьому сенсі, як ми бачили в Іраку, США схильні „перестраховуватись”.

Потенціал і вектор інтегративності

Важливим фактором, що підвищує ступінь підпорядкування ісламського світу системою глобального менеджменту, є уповільнений темп формування в ньому багатосторонніх економічних союзів на кшталт ЄС, НАФТА чи АСЕАН. Як відомо, такі союзи посилюють усвідомлення

державами, що входять до них, спільності інтересів, єдності завдань і цілей.

Розвитку подібних організацій в ісламському світі перешкоджає існуюча в регіонах їх формування політична обстановка. У цьому відношенні показовою є сумна доля проекту створення єдиної економічної спільноти від Атлантики до Перської затоки, що розроблялася у 1994 – 1997 роках на конференціях у Марокко, Йорданії, Єгипті й Катарі [9]. Слід також мати на увазі, що успішне функціонування нинішніх економічних союзів в ісламському світі малоімовірно без узгодження їх позицій із Заходом. Для прикладу можна назвати РСАДПЗ та Організацію економічного співробітництва, що поєднує Туреччину, Іран, Пакистан і пострадянські мусульманські республіки Центральної Азії і Закавказзя [10]. На відміну від порівняно значної згуртованості членів „атлантичного концерту”, режими ісламського світу здебільш ідейно роз’єднані та відзначаються розмаїтістю зовнішньополітичних стратегій. „Готові” плани системної модернізації і примирення на кшталт ідеї „Великого Близького Сходу”, висунутої США на початку 2004 року [11], не зустрічають захвату в ісламському світі. Будь-яке реформування у просторі цієї цивілізації має бути дуже обережним, враховувати особливості кожної країни з її традиціями, етноконфесійним складом, політичним досвідом і політичним режимом. За словами Х. Мубарака, „будь-яка модернізація повинна спиратися на традиції і культуру регіону” [12].

Вагомим моментом, фактично вихідним для розвитку регіональної інтеграції, є зниження тарифів на торгівлю в межах регіону. Але Західна Азія та Північна Африка (ісламський простір) – єдиний регіон світу, де у 1990 роках такі тарифи зростали. І хоч у Південній Азії вони поки що вищі, але й там вони вже удвічі скоротилися [13].

Різноманітність зовнішньополітичних стратегій режимів ісламського світу, їх обмежені військово-технічні можливості та економічна зацікавленість Заходу – це три нездоланні бар’єри, що виключають ймовірність серйозного виклику „атлантичному концертові” з боку мусульманських країн.

Симптоматично, що Вашингтону вдалося ввести у фарватер своєї політики, пов’язаної з антитерористичною операцією, країни Близького і Середнього Сходу.

Радикальний ісламізм та інститут національної держави

С. Гантінгтон вважає, що „войовничий іслам” кидає виклик ліберальній західній цивілізації і пропонованому нею світопорядку. Тим часом, при уважному розгляді, з’ясовується, що політична активність радикального ісламу не настільки небезпечна для сучасної системи глобального управління. Тут ми виходимо з таких положень.

Більшість ісламських екстремістських угруповань позбавлені можливості брати легітимну участь у політичному житті держав і права

на легітимну діяльність на міжнародній арені. А це серйозна перепона для змагання радикального ісламу із системою глобального управління в ідеологічних та інших відносинах. Після трагічних подій у США подібні угруповання в усьому світі виявилися блокованими в проведенні їх підривної діяльності проти Заходу.

Хоча ненависть до Заходу і прозахідних режимів Сходу проглядається в позиціях всіх ісламських радикальних груп, основна особливість їх підходів до Заходу полягає в амбівалентності і непослідовності. Ісламські екстремістські рухи далеко не єдині у своїх позиціях і не об'єднані спільною ідеєю змови проти Заходу [14].

Постає питання гіпотетичного приходу до влади в будь-якій державі ісламського світу радикальних угруповань. Скинувши уряд, такі угруповання будуть змушені відмовитися від своїх колишніх настановлень на користь проведення конструктивної політики задля виживання новостворених теократичних режимів. Ці режими мають налагоджувати торгівлю, економічні і політичні зв'язки згідно з правилами, встановленими системою глобального управління. Горе було б тим „еміратам”, які спробували б грубо ігнорувати ці правила. Альтернативи тут не буде: або існування в рамках системи, або доля режиму талібів.

Більшість режимів ісламського світу зацікавлена в боротьбі проти власних екстремістських організацій, що виступають за припинення контактів з „великим сатаною” (США) та його прислужниками. Ця боротьба стає все актуальнішою для режимів у зв'язку з підвищенням темпів їх інтеграції в систему сучасних світогосподарських зв'язків. Методи боротьби з релігійними екстремістськими рухами можуть бути різними – залежно від характеру цих рухів. У Єгипті, Ємені, Йорданії і Таджикистані, наприклад, частина фундаменталістської опозиції увійшла до урядової коаліції [15]. В Алжирі, навпаки, уряд використовує силові методи для придушення радикальних ісламістів. Після 11 вересня спостерігається тенденція об'єднання Заходу і багатьох режимів ісламських країн у боротьбі з релігійним екстремізмом. Така тенденція чітко простежується в політиці Алжиру, а також режимів Х. Мубарака в Єгипті та І. Каримова в Узбекистані [16].

Цікавим аспектом проблеми у цивілізаційному вимірі є **питання легітимності інституту національної держави в ісламському світі**. Відомо, що в доктрині ісламу, тим більше з його сучасною тенденцією до „очищення” у формі ваххабізму, салафізму тощо ідей фундаменталістського характеру, в ролі об'єднуючого соціального інституту виступає, передусім, „умма” – громада віруючих. У цьому сенсі радикальні ісламістські рухи хоч і виступають як цивілізаційні опоненти західної цивілізації, але водночас руйнують зсередини національні держави ісламського світу з їх політичними режимами, бо несуть універсалістську, хоч і надто абстрактну ідею халіфату. Тому політичні режими ісламських країн є

„подвійними заручниками” Заходу, без сприяння якого важко втриматися на плаву з економічної точки зору, та, з іншого боку, внутрішніх ісламістів – „найвідвертіших” критиків якості місцевого політичного менеджменту. Останній з 1960 років, ґрунтуючись на квазісоціалістичній ідеології арабського націоналізму, довів свою неспроможність подолати соціально-економічні проблеми регіону. Тому, якщо не брати до уваги зони безпосередніх військових зіткнень, де націоналізм і патріотизм відіграють мобілізуючу роль, можна бачити, що націоналізм знижується на шкалі цінностей усе більш радикалізованих ісламських суспільств, що аж ніяк не зміцнює їх інституціональну структуру у формі національних держав, вибудованих за західним зразком. Розвитком цієї тенденції є фрагментація політичного простору, яка може призвести до постання нових „держав, що не відбулися” (якщо використовувати термін аналітиків СБ). Вимоги демократизації, які з різною мірою щирості лунають із Заходу, є наївними у тому розумінні, що в цьому регіоні діє вихідне протиріччя демократії – потреба у її прийнятті широким загалом. Соціально-економічні умови у більшості близькосхідних країн є такими, що демократизація приведе до влади радикальних ісламістів, яких Захід так не любить, і, зрештою, до дестабілізації. Отже, запорукою стабільності в регіоні є авторитарні або консервативні режими з обмеженим за своєю природою потенціалом лібералізації.

Відтак можна зробити висновок, що **ісламський радикалізм не буде фундаментальною загрозою існуванню системи глобального економічного і політичного управління.**

Згадаємо фактори, що пояснюють зростання релігійних настроїв у 1950 – 1980 роках. Головним було розчарування суспільств ісламського світу в результатах модернізації: вона не сприяла підвищенню життєвого рівня більшості населення. Відтак офіційні ідеології націоналізму чи панарабізму, традиційно-консервативний іслам у значній мірі втратили свою привабливість. Екстремістські релігійні лідери частіше, ніж диктаторські чи авторитарні режими, апелювали до простого люду.

Наступним за значенням було постійне втручання Заходу, насамперед США, у внутрішні справи ісламського світу в останні 50 років. Незмінна лояльність Вашингтона до експансіоністської політики Ізраїлю зміцнювала думку арабів про ворожість до них США і Заходу в цілому.

Одним з факторів, що безпосередньо впливав на посилення релігійної самосвідомості народів мусульманського світу, був масовий приплив туди західних товарів і духовних цінностей, чужих ісламському способу життя. Це створювало психологічну, культурну й економічну депресію. У підсумку заперечення Заходу і західної цивілізації стало спільною рисою багатьох ідеологій, що базувалися на політизованому ісламі.

Економічні тенденції

Сучасна система глобального регулювання прагне нівелювати негативний вплив перелічених факторів на суспільну свідомість мусульманського Сходу. „Атлантичний концерт” уникає грубого втручання у внутрішню політику своїх союзників в ісламському світі. Одночасно Захід прагне підтримати їх соціально-економічний розвиток. Разом з тим, система глобального управління за своєю суттю не здатна кардинально змінити несприятливу економічну і соціальну ситуацію в багатьох країнах ісламського світу. Основна причина – зростаюча диференціація між країнами розвиненими і „менш глобалізованими”.

У цьому контексті варто звернутися до розрахунків СБ (2002 р.), який поділяє світ на три групи країн: 1) розвинені глобалізовані, 2) ті, що розвиваються, більш глобалізовані, 3) ті, що розвиваються, менш глобалізовані. На думку авторів доповіді „Глобалізація, зростання і бідність” [17], протиставлення у 1980 – 1990 роках „Північ – Південь” вже не є адекватним образом світової економічної нерівності. Нові глобалізовані країни (третина країн, що розвиваються, – від Китаю й Індії до Ямайки) суттєво випереджають розвинені країни за темпами зростання, що начебто призведе у ХХІ столітті до зміни економічного балансу сил. Відповідно, найгіршою є доля третьої категорії, яка опинилася на узбіччі.

Показником перспектив другої категорії є зростання обсягів експорту з країн, що розвиваються, промислових товарів замість сировини і корисних копалин. Динаміка доволі суттєва: з 15 % 1965 року до 80 % 2000 року [18]. Це здобутки країн, які впевнено йдуть шляхом модернізації, розвитку технологій та реорганізації політичних і економічних інститутів, результат здатності до свідомих соціальних змін. І, попри замалу успішність спроб аналітиків побудувати якийсь універсальний рецепт виходу на шлях другої категорії, цей напрям залишається єдиним, який хоч іноді (принаймні у половині випадків) спрацює в сенсі соціально-економічного оздоровлення суспільства.

Поглянемо, які здобутки мають країни Близького Сходу за деякими показниками [19] (таблиця).

Полегшить розуміння даних таблиці інформація про те, що темпи зростання ВВП у країнах, що розвиваються, становили на 2001 рік 5,3 % у порівнянні з 4,9 % середніми в 1982 – 1999 роки. У 1990 роках мінімальним щодо цього показника був 1998 рік, проте після цього більш глобалізовані країни, що розвиваються, стали вже близькими до того, щоб досягти рівня 1997 року – максимального за показниками (5,8 %). Якщо врахувати поділ країн, що розвиваються, на більш і менш глобалізовані, то перші залишать за собою приріст близько 5 %, а другі дадуть загалом сумну статистику негативного приросту в -1 %.

Звичайно, у цій категорії цифру псує африканські країни та країни з перехідною економікою (колишній СРСР), для яких 1990-і роки були не

**Системні чинники самовідновлення
близькосхідного конфлікту**

Кирило Галушко

найліпшими. Але очевидно, що навіть з урахуванням економічної кризи в Ізраїлі 2000 – 2003 років модернізаційні перспективи ізраїльської та ісламської спільнот суттєво відрізняються, особливо в галузі технологій. Якщо врахувати, що Ізраїль посідає перше місце в світі за відсотком висококваліфікованої робочої сили [20] та суттєво вирізняється за рівнем інфраструктури, якістю економічного менеджменту, інвестиційним кліматом (різниця в обсязі прямих іноземних інвестицій є вражаючою), то з усього регіону, активно задіяного у близькосхідному конфлікті, лише він має шанси наздогнати нові глобалізовані країни. Соціально-економічна „локалізація” його регіональних супротивників більше нагадує узбіччя битого шляху розвитку.

Таблиця

	Ізраїль		Єгипет		Сирія		Йорданія		Ірак		С.Аравія	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001
Темпи зростання населення, %		2,0		1,8		2,4		2,8		2,1		3,3
Темпи зростання ВВП, на душу населення, %	6,8	-0,9	5,7	2,9	7,6	2,8	1	4,2	-30	-	8,6	1,2
Експорт товарів і послуг (% від ВВП)	34,7	40	20	17,6	28,3	38,2	61,9	44,2	-	-	42,6	41,9
Рівень інфляції ¹	10,7		8,8		8,7		3,5		8,7		1,2	
Прямі іноземні інвестиції	151	3224	734	510	72	205	38	100	-	-	-	-
Частка експорту високотехнологічної продукції (% від експорту обробної промисловості)	11	25	-	0	-	1	2	8	-	-	0	0
Рівень безробіття, % від ЕАН ²		8,3		8,2		-		13,2		-		-
Рівень неписьменності	9	5	53	44	35	25	18	10	64	60	34	23
Кількість ПК ³ на 1000 осіб	63,3	245,9	-	15,5	-	16,3	-	32,8	-	-	23,7	62,7

Отже, стає зрозумілою теза про неможливість формування в мусульманському світі розвиненого економічного укладу на кшталт того, що існує у західних країнах. В мусульманському світі зберігатиметься низький життєвий рівень більшості населення, що й обумовлює його велику віру в справедливого і милосердного Аллаха, а не в державу, ЄС, ОПЕК та інші світські інститути. В таких умовах ісламський радикалізм перетворюється на доступний і прийнятний спосіб віднайдення колишньої ідентичності і сприяє створенню умов для прищеплення ідеї, висунутої

¹ Середня цифра за 1990-ті роки.

² ЕАН – економічно активне населення.

³ ПК – персональні комп'ютери.

борцями за „оновлене”, очищене від „західної гидоти” ісламське суспільство.

С. Гантінгтон відзначав, що опір і самоствердження ісламського світу стане тривалим головним болем Заходу. Зазначимо, що боротьба Заходу з релігійним радикалізмом на шляху зміцнення етатистських структур режимів Близького і Середнього Сходу навряд чи забезпечить бажаний ефект. Для успішної боротьби потрібно розв'язати цілий комплекс соціально-економічних і психологічних проблем мусульманських суспільств. А для цього необхідно переглянути засадничі елементи системи глобального управління, що нині навряд чи реально.

Стрижневий конфлікт: Ізраїль і палестинці

Модель нехай навіть напруженого модусу вівенді євреїв і арабів може бути вироблена лише на основі їх взаємної відмови не тільки від політичних ідеологем, але й від міфологем релігійних – про обраність євреїв чи арабів, юдеїв чи мусульман. Історична суперечка породила п'ять арабо-ізраїльських війн і дві супутні довготривалі кризи – у Лівані і навколо Перської затоки. В усіх цих війнах, по суті, не було ні переможців, ні переможених. Ці кризи самовідтворювали незавершені війни.

Не стала винятком і теперішня локальна війна в Іраку, що теж не віщує справжнього переможного кінця. Вона відійшла ніби під завісу завершеного навесні 2002 року у Бейруті арабського саміту. Цей саміт міг би стати історичним, оскільки на ньому вперше було прийнято запропонований Саудівською Аравією план примирення з Ізраїлем та між самими арабськими країнами і врегулювання застарілих і нових конфліктів як навколо Палестини, так і навколо Іраку. Але вчинений у дні саміту кривавий теракт в ізраїльському місті Натанія і розпочата услід за цим урядом А. Шарона „акція відплати” логічно повернули все на манівці звичного збройного конфлікту.

Мирний „процес Осло”, який до пори символізував максимум здобутків у царині ізраїльсько-палестинських відносин, на певний час вичерпав здатність ізраїльського суспільства на компроміси: чимало поступок прем'єра І. Рабина виходили за межі консенсусу в країні. Розчарування, особливо на тлі другої інтифади (з 2000 року), обумовили жорсткішу позицію А. Шарона і просування ідеї „захисної стіни”, котра за неможливості примирення й порозуміння стала б фізичним розмежуванням між ізраїльтянами і палестинцями. Особливістю функціонування Палестинської національної адміністрації на чолі з Я. Арафатом було те, що ОВП, яка діяла протягом 30 років по суті як підривна терористична організація, фактично відновлювала та посилювала „фронтальну психологію” палестинського соціуму, нагадуючи характеристики тоталітарного руху за Г. Арндт. Самовідновлення конфлікту активізувалося через розширення на терені Палестинської

**Системні чинники самовідновлення
близькосхідного конфлікту**

Кирило Галушко

автономії діяльності екстремістських рухів, які знімали з її адміністрації відповідальність за ескалацію і стимулювали Ізраїль на жорсткі заходи у відповідь. Це, у свою чергу, давало Я. Арафатові аргументи для звинувачень противника у зриві мирного процесу.

Очевидно, що неспроможність палестинського руху та ісламських країн регіону вчинити на Ізраїль тиск системно-коаліційного характеру веде до ісламістського тероризму як прояву цього безсилля, а тероризм, у свою чергу, є постійно діючим чинником стимуляції агресивності ізраїльської політики, радикалізації єврейського суспільства та нагодою для втручання з боку західних потуг.

Раніше в офіційних рішеннях незмінно підкреслювалася сутність самої **палестинської** проблеми в близькосхідному врегулюванні. Тепер же, в умовах глобального розмаху антитерористичної боротьби, саме врегулювання чергової ізраїльсько-палестинської кризи стає однією з ключових проблем глобальної боротьби проти міжнародного тероризму.

Підбиваючи **підсумки**, можна зазначити:

³⁵₁₇ з кінця 1970-х років, особливо після припинення „холодної війни”, почала втрачати ґрунт модель світської мусульманської державності, що трималася на ідеях арабського націоналізму і соціалістичного розподілу. Ця модель забезпечувала стабільність авторитарним напіввійськовим режимам, суттєвим елементом зміцнення та легітимації яких був постійний конфлікт з Ізраїлем;

³⁵₁₇ розпад СРСР означив такі зміни у системних характеристиках близькосхідної кризи, які, з першого погляду, давали шанс для врегулювання, оскільки тепер існував лише один безальтернативний арбітр в особі США, котрі мали усі економічні, політичні і військові важелі впливу для стимулювання діалогу з обох сторін. На певний час нова ситуація породила ілюзію можливості подолати протистояння довкола Ізраїлю. Парадокс полягав у тому, що взаємні поступки були чогось варті лише за умови інтенсивного продовження мирного процесу, а будь-яка затримка і колізія мала потягти за собою велике суспільне розчарування і відхід назад. Сепаратність домовленості лише з ОВП обумовило те, що перенесення структур цієї організації (яка тривалий час орієнтувалася на революційну, підривну й терористичну діяльність) до Палестини інституційувало палестинські силові структури під єдиним проводом, для якого мир з Ізраїлем був лише ситуаційною зміною становища. Але при тому радикальні рухи, які активізувалися за час цього протистояння, починають становити потенційно дестабілізуючий чинник і для офіційного палестинського проводу у разі його переходу на помірковані позиції. Це дається взнаки і після смерті Я. Арафата;

³⁵₁₇ країни регіону, через стратегічну важливість Близького Сходу для глобальних економічних процесів, не можуть сподіватися на невтручання

Заходу. Досвід спроб регіональної інтеграції, яка є одним із шляхів колективного подолання соціально-економічних регіональних проблем, доводить, що поки що арабські режими близькосхідного регіону, переважно з внутрішньополітичних причин, не можуть досягти якихось значимих результатів у цьому напрямі. Нав'язлива (через свою безальтернативність) економічна лібералізація з боку світових фінансових установ в контексті соціальних наслідків не сприяє стабільності цих політичних режимів;

³⁵₁₇ новий ідеологічний вакуум в атмосфері постійної боротьби і ворожнечі висуває на перший план в якості ідеологічної реакції арабського світу повернення до традиційних цінностей ісламу у радикальній формі політичного екстремізму. Лібералізація авторитарних режимів найчастіше призводить до встановлення влади ісламських рухів і, внаслідок цього, до явищ, протилежних лібералізації. Тому, з точки зору збереження стабільності регіону, напіввійськові авторитарні режими є кращими гарантими, аніж демократія, запроваджена втручанням ззовні;

³⁵₁₇ водночас, на нашу думку, немає підстав для песимістичних прогнозів щодо цивілізаційного конфлікту „Захід – Іслам” в дусі ідей С. Гантінгтона. Конфлікт цивілізацій передбачає певну єдність, інтеграцію в межах ворогуючих сторін на державному рівні, а ситуація в ісламському світі доводить, що такої єдності не існує. Отже, можна припустити, що ситуація не зміниться навіть внаслідок приходу до влади у більшості країн ісламських рухів: їм заважатимуть латентні міждержавні конфлікти („конфлікти-сателіти” основного – арабо-ізраїльського), внутрішні соціально-економічні негаразди, загальна слабкість військово-економічного потенціалу регіону;

³⁵₁₇ глобалізація (процес одночасно економічний і політичний) відводить Близькому Сходу важливе місце в стратегічному сенсі як об'єкту контролю провідних потуг світу, але в якості економічного і політичного суб'єкта зберігає та посилює його другорядність у світлі сучасних економічних тенденцій. Ці ж умови сприятимуть поширенню міжнародного тероризму як потужної зброї слабких проти сильних: фінансові ресурси арабських нафтових монархій зберезуться, так само, як і соціальні негаразди бідних країн регіону, що дає, таким чином, і спонсорів тероризму, і його рекрутів. Такий вплив процесу глобалізації об'єктивно радикалізує розпорошені в регіоні сили стихійного культурного і конфесійного опору в бік екстремізму, що регулярно руйнує підмурівки регіональної стабільності та безпеки.

Література:

1. Международные отношения: теории, конфликты, организации. – М., 2004. – С. 71.

Кирило Галушко

2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003.
3. Багдасаров С. Б., Чавушьян А. И. Военный и военно-экономический потенциал стран Ближнего и Среднего Востока. – М., 1998. – С. 10, 36 – 39.
4. Соколенко В. Г. Цивилизационный экспансионизм атлантизма. // Международная жизнь. – 1999, №5. – С. 28
5. Глобализация, рост и бедность. Построение всеобщей мировой экономики. – М., 2004. – С. 43.
6. Марков В. Противостояние ислама и западной цивилизации. Сбудется ли прогноз Самюэля Хантингтона? // Терроризм. Угроза человечеству в XXI веке. – М., 2003. – С. 64. Кепель Ж. Джихад. Экспансия и закат исламизма. – М., 2004. – С. 28, 248.
7. Вавилов А. Новые проблемы внешней политики Саудовской Аравии. // Обозреватель. – 2000. – №3. – С. 32.
8. См.: Кулагина Л. М., Ахмедов В. М. Иран выходит из изоляции. // Иран: ислам и власть. Сб. ст. под ред. Н. М. Мамедовой, М. М. Санаи. – М., 2001. – С. 149 – 149.
9. См. подробно: Гусаров В. И. Сможет ли Ближний Восток интегрироваться в мировую экономику? // Ближний Восток и современность. – Вып. 5. – 1998. – С. 33 – 59.
10. The Middle East. № 275 (February). L, 1998. P. 32; Дунаева Е. В. ОЭС определяет приоритет. // Иран: эволюция исламского правления. – М., 1998. – С. 96 – 97.
11. Мамед-Заде П. Н. План США „Большой Ближний Восток” и реакция на него в мире. // Ближний Восток и современность. – Вып. 23. – М., 2004. – С. 65 – 83.
12. ИТАР-ТАСС, 7.03.2004.
13. Глобализация, рост и бедность...
14. The Soref Symposium. Challenge to U.S. Interests in the Middle East: Obstacles and Opportunities. Wash., 1993. P. 27. Терроризм...
15. Мальшева Д. Б. Исламско-фундаменталистский проект в реалиях современного мира. // Мировая экономика и международные отношения, 1999, №7. – С. 112; Дипломатический вестник. – 1997, № 3. – С. 47.
16. Долгов Б. В. Исламистское движение на пороге XXI века. // Ближний Восток и современность. – Вып. 21. – М., 2004. – С. 6 – 7.
17. Глобализация, рост и бедность... – С. 58 – 70.
18. Там само. – С. 41.
19. Статистичні дані взяті з: World Economic Developments and Implication for the ESCWA Region. UN., 2004; Глобализация, рост и бедность... – М., 2004; Вся экономика планеты в цифрах и фактах. – М., 2004; Страны и регионы. 2003. Статистический справочник Всемирного банка. – М., 2004.
20. Федорченко А. В., Зайцева О. А., Марьясис Д. А. Израиль в начале XXI века. – М., 2004. – С. 192.